

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОРФОЛОГІЇ ТА СЛОВОТВОРУ

Лариса Азарова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2631-8151>

УДК 811.161.2'367.625(045)

DOI: 10.31558/1815-3070.2026.51.1

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ АДВЕРБІАЛІЗАЦІЇ ФОРМ ДІЄПРИСЛІВНИКА

У статті доведено, що становлення категорії дієприслівників є виявом дії внутрішніх законів мови. Дієприслівники збагачують граматичні прийоми, способи вираження в мові логічного поняття дії для більш точного і розчленованого вираження думки. Особливу увагу приділено розгляду двох ступенів адвербіалізації, властивих дієприслівнику. Перший ступінь засвідчує набуття незмінності й збереження синтаксичних зв'язків вихідного дієслова, а другий – пов'язаний із втратою дієприслівником його сполучувальних можливостей, здатності поєднуватися із залежними словами.

Ключові слова: адвербіалізація, дієприслівник, дієслово, предикативність, синтаксичні зв'язки, обставинні відношення, прислівник, підрядне обставинне речення, сполучувальні можливості.

FEATURES OF THE PROCESS OF ADVERBIALIZATION OF VERBAL ADVERBS

The article proves that the formation of the category of adverbial participles is a manifestation of the internal laws of language. Adverbial participles enrich grammatical techniques and ways of expressing logical concepts of action in language for a more accurate and detailed expression of thought. Particular attention is paid to the consideration of two degrees of adverbialization characteristic of adverbial participles. The first degree attests to the acquisition of immutability and preservation of the syntactic connections of the original verb, while the second is associated with the loss of the adverbial participle's combinatorial possibilities, its ability to combine with dependent words.

Keywords: adverbialization, adverbial participle, verb, predicativity, syntactic connections, circumstantial relations, adverb, subordinate circumstantial clause, combinatorial possibilities.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У дослідженні дієприслівника та його функцій в українській мові сучасне мовознавство має вагомий й незаперечний здобуток. Це зумовлено використанням різних підходів, методів та прийомів до їхнього вивчення в традиційній морфології, а також нових методик лінгвістичного аналізу. Актуальності цієї проблематики сприяють значною мірою динамічні процеси у вітчизняному мовознавстві. Механізм таких дериваційних процесів дослідники вивчали в різних аспектах:

Цитування: Азарова Л. Голофразис як маркер творчої еволюції українського словотвору. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. 2026. № 51. С. 7–25 <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2026.51.1>

Citation: Azarova, L. (2026). Osoblyvosti protsesu adverbializatsii form diepryslyvnyka [Features of the process of adverbialization of verbal adverbs]. *Linhvistychni studii Linguistic Studies*, (51), 7–25. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2026.51.1>

Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

логічному, лінгвістичному, зокрема в таких його різновидах, як словотвірний, функціонально-семантичний, граматичний тощо. Серед численних наукових праць особливо виокремлюємо ті, у яких зроблено спроби уточнити методіку дослідження дієприслівника або застосувати нову, ще не апробовану методологію. Незважаючи на це дієприслівник є однією з характерних, але ще недостатньо вивчених категорій слов'янських мов, який продовжує і далі привертати увагу дослідників, постаючи в їхніх працях у досі невідомих аспектах і ракурсах.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретичні та практичні засади вивчення дієприслівників належать до одних із найскладніших питань лінгвістики. Визначення категорії дієприслівників не раз ставало об'єктом різноаспектних мовознавчих досліджень. У численних наукових розвідках порушено питання виокремлення цього класу слів різними науковими поглядами. Зокрема, проблему морфологічного статусу дієприслівника репрезентують праці Е. С. Сосинович, Л. М. Коць, О. М. Кузьмич, С. В. Валімової, О. В. Кульбабської. Вони розглядали зв'язок дієприслівника з різними типами речень, особливості функціонування дієприслівникового компонента в структурі речення, походження та семантику дієприслівникових форм. Узагальнено морфологічну, значеннєву природу, синтаксичне функціонування дієприслівників (І. К. Чапля); проаналізовано передумови, сутності, етапи адвербіалізації, основні структурні класи лексем (Т. М. Довга); висвітлено формування і розвиток прислівникової системи від епохи слов'янської мовної єдності до сучасного стану (В. В. Німчук); вивчено часову характеристику дієприслівника (С. А. Романюк); представлено проблему термінологічного вираження дієприслівника в сучасному мовознавстві (Т. Гроховська); переглянуто усталену в традиційному мовознавстві систему частин мови та визначено в ній місце дієприслівника (І. К. Кучеренко); простежено функціонально-категорійну парадигму віддієслівного прислівника в семантико-синтаксичній структурі речення (М. Я. Фенко); доведено формально-синтаксичні та семантико-функціональні параметри дієприслівникових зворотів (З. І. Комарова); розглянуто поняттєво-термінологічний аспект дієприслівників в українській мові (І. Ярошевич); описано дієслівні форми та їхні міжрівневі категорії (С. М. Полюга); запропоновано вважати дієприслівник мішаною частиною мови, оскільки часткове успадкування семантико-синтаксичної дієслівної категорії валентності істотно відрізняє його від спільнокореневих власне віддієслівних прислівників (Гінзбург 2,3). Окремі проблеми прислівникового словотвору сучасної української літературної мови, процеси обставинного виділення дієприслівників через синтаксис студіювали М. А. Жежера, П. І. Білоусенко, Г. М. Мукан, С. П. Бевзенко, М. В. Мірченко, С. П. Самійленко, О. О. Тараненко, Ю. В. Громик та ін. Увага низки мовознавців (І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, С. О. Соколової) зосереджена на проблемах граматичної категорії об'єктності (об'єктної синтаксеми), у яких схарактеризовано новітні погляди вчених на систему частин мови та властиві їм форми і категорії, зокрема на статус дієприслівників в українському мовознавстві (1, 4, 5). Історії виникнення дієприслівників присвятили свої праці І. К. Кучеренко,

І. М. Уздиган, В. А. Горпинич, М. Т. Равлюк, О. С. Істріна, В. І. Борковський та ін. Отже, українські лінгвісти трактували дієприслівники за їх морфемним складом, словотвірною структурою і в правописному плані. Незважаючи на вагомі здобутки науковців, питання ж функціонування дієприслівників у сучасній мові, типів семантико-синтаксичних відношень, функцій їх у реченні до кінця не вивчено. Ще й досі в сучасній граматиці існують розбіжності в частиномовному трактуванні дієприслівника та його функцій в реченні. У цьому і полягає актуальність дослідження.

Метою статті є розгляд двох ступенів адвербіалізації, властивих дієприслівнику, а саме: набуття незмінності й збереження синтаксичних зв'язків вихідного дієслова та втрата дієприслівником його сполучувальних можливостей і здатності поєднуватися із залежними словами; з'ясування внутрішньої формально-синтаксичної організації дієприслівників, параметрів їхнього функціонування в реченні; встановлення структурно-функціональної своєрідності та семантичної різноманітності. Реалізація поставленої мети зумовлює необхідність виконання таких завдань: здійснити аналіз ступенів адвербіалізації дієприслівника; простежити процес формування його незмінності та збереження синтаксичних зв'язків із вихідним дієсловом; окреслити особливості втрати дієприслівником сполучувальних властивостей і здатності поєднуватися із залежними компонентами.

Об'єктом дослідження є дієприслівники, що відбивають певну закономірність у розвитку системи дієслова, а **предметом** – розгляд двох ступенів адвербіалізації, властивих дієприслівнику.

У процесі аналізу в роботі використано **описовий метод** для виявлення двох ступенів адвербіалізації, властивих дієприслівнику; **порівняльний метод**, оскільки під час дослідження дієприслівників в українській мові порушено певне питання не лише з граматики української мови, а й з порівняльної граматики східнослов'янських і слов'янських мов.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Вивчення дієприслівника та його ролі в системі української мови має тривалу наукову історію. У першій половині ХХ століття мовознавці зосереджувалися передусім на з'ясуванні статусу дієприслівника як окремої частини мови, особливостях його утворення шляхом адвербіалізації інших лексико-граматичних розрядів, виконанні обставинної синтаксичної функції та типологізації відповідно до цих функцій. У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття в українському мовознавстві ці дослідження були продовжені, зокрема в напрямі уточнення частиномовної природи дієприслівника в межах морфологічного словотворення й синтаксичної організації висловлення. «У цей період виразно простежуються різні погляди вчених на природу мовних явищ між прихильниками традиційної та функційно-категорійної граматики. У традиційному мовознавстві, представниками якого є М. А. Жовтобрюх, В. М. Русанівський, А. П. Грищенко, М. Я. Плющ та ін. дієприслівник визначають як незмінну дієслівну форму, яка позначає дію або стан як ознаку іншої дії або стану, зберігаючи дієслівні морфологічні категорії виду і часу. У новіших дослідженнях із граматики функційно-категорійного спрямування

дієприслівники характеризують як віддієслівний прислівник за синтаксичною й морфологічною ознаками» (Ярошевич 2010: 89). Протилежні погляди щодо поняттєво-термінологічної кваліфікації дієприслівника в сучасній українській літературній мові зумовлені різними підходами до їхнього вивчення, іншим розумінням сутності ознак, граматичних категорій, що споріднюють їх із прислівником і дієсловом. Це є закономірним явищем, оскільки наука не може бути незмінною, вона постійно збагачується новими теоріями, фактами, поняттями. Одним із найважливіших питань під час дослідження дієприслівників є їхнє виокремлення серед інших класів слів і з'ясування лексико-граматичних властивостей. Процес адвербіалізації в мові відбувається постійно, охоплюючи певною мірою всі частини мови. Під час здійснення певної дії суб'єкт також може виконувати й іншу дію, пов'язану з умовою чи причиною. Коли діяльність суб'єкта передбачає кілька послідовних дій для вираження часового взаємозв'язку і обставинної залежності, між діями суб'єкта вживають дієприслівники. Вони визначають процес, логічно стосуються суб'єкта-підмета, оскільки його дію вони називають, а разом із тим знаходяться в тісному часовому зв'язку з присудком. Для прислівника характерна своя складна синтаксична функція, яка полягає в утворенні предикативної одиниці, близької за значенням до присудка або підрядного обставинного речення та стилістично співвідносної з ними. Але разом із тим дієприслівник може виражати в реченні обставину. Предикативність дієприслівників пов'язана зі значеннями дієслівної основи – значенням активної дії предмета, виду, часу – і умовами їхнього виявлення.

За певних семантико-синтаксичних умов предикативність, предикативні значення дієприслівників відходять на задній план або й зовсім зникають, натомість мовна система актуалізує обставинні відношення між діями, названими в реченні, унаслідок чого дієприслівники функціують як обставинні ознаки, найчастіше способу дії, наприклад:

А він іде собі надувшись, та ні на кого і не дивиться (Квітка-Основ'яненко 1929: 330);

Вони пололи на грядці, зігнувшись (Коцюбинський 1948: 195);

Він сидів трохи похилившись, та не так, як хилилися хиренні люди, а так, як сама сила клониться одпочиваючи (Вовчок 1949: 64);

А Яресько, радісно витріщившись, дивився не на повід, не на коня, а на неї (Гончар 1957: 9).

Під час адвербіалізації дієприслівників дослідники фіксують зміни в граматичних значеннях форм. Поглиблювати дослідження цього питання вдається, спостерігаючи семантику слова, лексичне значення основи дієприслівника і дієслова-присудка, спостерігаючи умови, що сприяють і римують процес адвербіалізації.

В ізольованому дієприслівнику як формі дієслова не спостерігаємо повної втрати відношень до суб'єкта-підмета, але в певних випадках вживання в дієприслівниках, що не становлять семантично вияву конкретної дії, ці відношення відступають на задній план, і дієприслівник зазнає адвербіалізації, бо виявляє змістовний і граматичний зв'язок лише з дієсловом-присудком, як обставина вияву

його дії. Адвербіалізації дієприслівників сприяє семантика їхньої граматичної форми. У ній через часову співвіднесеність зреалізовані різні обставинні відношення між діями суб'єкта. Часовий обставинний зв'язок дієприслівника з дією присудка є нібито фоном, на основі якого під час реального вживання в реченні можуть бути виявлені обставинні відношення причини, мети, умови та інші, наприклад:

Враз натовп сколихнувся, розступився, даючи дорогу новим прибульцям (Гончар 1957: 12).

Дія, виражена дієприслівниковим зворотом “даючи дорогу”, становить нібито мету і разом із тим вказує і на спосіб вияву попередніх дій присудка: сколихнувся і розступився, сукупно ці дії становлять один процес руху. Порівняй також речення:

Дома в цей час Псьол, переповнившись, заливає городи, розмиває хати, а тут ні ставка, ні озеречка в полі (Гончар 1957: 14).

У цьому реченні дієприслівник *переповнившись* називає дію, яка є причиною дій присудка *заливає*, *розмиває*, і хоч дієприслівник є формою доконаного виду, названі дії одночасні, являють собою один процес діяльності суб'єкта-підмета. У таких випадках вживання, коли виражені реальні конкретні дії предмета-суб'єкта, до того ж ще й з переходом на об'єкт, тобто коли дієприслівники не втрачають своїх дієслівних ознак, предикативності, хоч між діями суб'єкта і виступатиме обставинний смисловий зв'язок, маємо, так би мовити, неповний, властивий дієприслівникам, ступінь адвербіалізації, не пов'язаний з переходом у категорію прислівників. Цей ступінь адвербіалізації полягає в узагальненні і вираженні в реченні обставинних відношень між діями суб'єкта.

Вищий ступінь адвербіалізації, що розглянуто в статті, спостерігаємо під час вживання дієприслівників не для визначення реальної дії суб'єкта-підмета, а для вираження обставинної характеристики дії присудка. Найчастіше при цьому дієприслівники виявляють відношення способу дії. При вираженні обставин способу дії в дієприслівниках зникає момент часової співвіднесеності з присудком, що є важливим елементом їх предикативності, і семантично такий дієприслівник не виражає поняття активної дії предмета, процесу.

Дієприслівники зі значенням способу дії називають також такі дії, які суб'єкт не виконує цілеспрямовано, а які постають як супровідні вияви дії присудка або як такі, що мають стосунок до внутрішнього стану предмета, наприклад:

Пані Наталя тремтячими руками наляля склянку чаю і, розплюскуючи по дорозі, подала студентові (Коцюбинський 1948: 146). За такого вживання дієприслівники не можна замінити на особове дієслово-присудок чи підрядне обставинне речення.

Під час розгляду речень із дієприслівниками способу дії виявлено й інший тип вживання, у якому дієприслівники передають не конкретні дії суб'єкта, а називають дії, що своєю наявністю чи відсутністю уточнюють вияв дії присудка, визначаючи положення суб'єкта-предмета чи його внутрішній стан, наприклад:

Миколаївський матроський загін пішов на десант, – сказав Данило, почуваючи справжній страх і, як хоробра людина, не показуючи страху (Яновський 1961: 274);

Мов чисті, невтомні мрії, струмували вони цілими днями, не наближаючись, не віддаляючись (Гончар 1957: 5).

У цьому варіанті вживання можлива заміна дієприслівників дієсловами. Дієприслівники *не наближаючись, не віддаляючись* уточнюють дію *струмували* способом порівняння: мов не наближалися і не віддалялися.

Окремо варто схарактеризувати дієприслівники, приєднані порівняльними сполучниками. Такі дієприслівники, хоч і виразно виявляють своє обставинне значення, можуть стилістично замінюватися відповідним дієсловом і за змістом близькі до підрядного порівняльного речення.

Нишком, крадучись, пролізе од воріт поміж заметами ... (Головко 1949: 184);

Верталася в сутінях попідтинню, мов кралася ... (Головко 1949: 18);

... А перевізник руками й грудьми натискає на пров і вскакує в човен, коли він, схлипуючи, відділяється від землі (Стельмах 1952: 57);

Він, ніби схлипуючи, вдихнув повітря ... (Головко 1949: 47).

Близькі до розглянутого виду дієприслівники, що передають метафору як характеристику дії присудка. Це дієприслівники зі значенням конкретної дії, вжиті в переносному значенні для називання положення предмета, внутрішніх змін у ньому, наприклад:

І ліс стояв рівно округ, підпираючи небо, похитувався й рипів, як корабельна снасть (Яновський 1961: 284).

У семантиці адвербіалізованих дієприслівників спостерігаємо таке: дієприслівники позначають не конкретну дію предмета, а лише спосіб або характер іншої дії:

Всі троє мовчки спускались униз, а далі звернули вбік од села, йшли так версти зо дві, то спускаючись, то дряпаючись по горбах (Коцюбинський 1950: 15). У цьому реченні дієприслівники *спускаючись, дряпаючись* виражають не активні дії суб'єкта, а лише відтінки, ознаки поняття *йшли* і відокремлюються не як предикативні дієприслівники, а як уточнювальні обставини. Поза контекстом, у сполученні з іншими дієсловами-присудками, що виражають дії руху або мовлення, наприклад: *спускаючись, махав рукою, кричав*, дієприслівник не сприймають як обставину, оскільки в ньому виразно виявлено значення реальної дії і співвіднесеність із суб'єктом.

Окрему групу становлять ті дієприслівники, що функціонують при дієсловах-присудках з абстрактною і переносною семантикою. При таких дієсловах-присудках дієприслівники адвербіалізуються більшою мірою, ніж при дієсловах-присудках, що називають конкретні дії в прямому значенні, наприклад:

Ціле літо, як муха в окропі, викрутяться обоє, рано встаючи, пізно лягаючи (Мирний 1949: 110).

Порівняй ще:

Туга віків і надії віків сходились у молодих голосах і слалися старим шляхом, стискаючи і веселячи серце ... (Стельмах 1952: 27);

Він не вчепився руками й зубами, як інші дукачі, в орну землю, а заглибився в темні ліси, кладучи їх під гостру сокиру, вивозячи в інші міста і парячи в своїй парні обіддя (Стельмах 1952: 34).

Дієприслівники при дієсловах-присудках у переносному значенні конкретизують їхній зміст; за таких смислових відношень заміна дієприслівника дієсловом чи підрядним реченням неможлива. Також значною мірою адвербіалізуються дієприслівники, що виражають навіть конкретні дії при дієсловах-присудках зі значенням емоцій, внутрішніх дій і станів предмета. У таких випадках дієприслівники не підлягають заміні особовою формою дієслова чи підрядним реченням, наприклад:

А тим часом, перебираючи в голові обухівців, шукаючи хазяїна, не зчувся, як і до двору свого підійшов (Головко 1949: 17);

... Листоноша сидів байдужий і, напруживши волю, забував потроху ті відомості, яких хотів від нього капітан (Яновський 1961: 280);

... Мати його поцілувала в чоло, як померлого, і зажурилася, втираючи сухі очі (Яновський 1961: 282).

Як обставини, дієприслівники часто уточнюють вияв дії присудка, визначаючи положення предмета в момент її здійснення, наприклад:

Порозлягавшись на свитках, попідмоцнувавши під голови оклунки, потоком спали заробітчани (Гончар 1957: 37). У таких випадках виразної часової співвіднесеності між дієприслівником і дієсловом-присудком не спостерігаємо, оскільки дієприслівник не позначає конкретної активної дії суб'єкта на відміну від вживання з предикативним значенням.

Поглядаючи скоса на щільно стулені жінчині уста, він з побільшеною жвавистю скинув з себе свиту і розсівся на лаві, як пан (Коцюбинський 1948: 8);

Та Чубенко вже їхав лісом геть, поминувши заставу, наказавши їй пильнувати (Яновський 1961: 288).

У першому реченні дії є одночасними – *коли поглядав, скинув і розсівся*, у другому – дії *наказав, поминув* передують дії *їхав*. Спостереження за адвербіалізованими і предикативно вжитими дієприслівниками підтверджують, що зі зростанням ступеня адвербіалізації, коли дієприслівник виражає спосіб дії, відбуваються зміни в семантиці дієприслівників. Особливо відчутні зрушення в семантиці виявляють під час адвербіалізації дієприслівників зі значенням стану та внутрішньої дії. Трансформації в семантиці дієприслівника зумовлені тим, що називається не сам процес здійснення дії суб'єктом, а лише те положення або той стан, які властиві предмету під час вияву дії присудка. Тому дієприслівники, що називають положення чи внутрішній стан, адвербіалізуються частіше, однак семантичне переосмислення в них менш помітне, ніж у дієприслівниках зі значенням руху, оскільки в цьому випадку процес дії, характерний для предикативного значення активного виконання її суб'єктом, відсутній у дієприслівнику, наприклад:

Тихін сидів, похнюпившись, потім підвів голову ... (Головко 1949: 88);

Пішов додому Чіпка, насупившись, поніс у серці гірке почуття ненависті на долю, що поділила людей на хазяїна й робітника (Мирний 1949: 53).

Найвиразніше семантичні зміни адвербіалізованих дієприслівників простежуємо в разі їх поодинокого вживання, наприклад:

Усіма грудьми п'є, захлинаючись, терпке, як терен зеленуватий, осіннє степове повітря ... (Головко 1949: 6);

Зінька, захлинаючись, заговорила, як у гарячці ... (Головко 1949: 188).

Частіше адвербіалізується дієприслівник захлинаючись, який у звороті з переносним метафоричним значенням виражає стан предмета, наприклад:

І враз скипів і вигукнув, захлинаючись гнівом (Головко 1949: 187);

Дехто простягав руки, і йому рубали руки ... падав до землі і їв землю, захлинаючись передсмертною тугою, і його рубали по чім попало, і топтали конем (Яновський 1961: 247).

У результаті тісного зв'язку дії захлинатися з іншою дією предмета та частої адвербіалізації цього дієприслівника його предикативність взагалі майже невідчутна навіть у звороті, що виражає конкретне пряме значення:

Пловці мчали до берега, захлинаючись водою, пробиваючись крізь кригу (Яновський 1961: 266).

Як обставина, дієприслівник може характеризувати лише конкретну дію в заданому контексті, а не будь-яку дію взагалі. Так, дієприслівник сміючись може вживатися як у предикативному, так і в обставинному значенні. Виражаючи внутрішню дію предмета, пов'язану з психологічним станом, цей дієприслівник часто адвербіалізується.

Досить часто у Т. Г. Шевченка, а також інших авторів, дієприслівник сміючись виступає в обставинному значенні:

А люди!

(Звичайне, люди, сміючись)

Зовуть її і молодою... (Шевченко 1949: 18);

Підожди ж поки пообідаю – не то гірко сміючись, не то грізно сварячись, промовив Грицько (Мирний 1949: 51);

Хоч можливе вживання цього дієприслівника з предикативним значенням, наприклад:

Аж гульк!...

З Дніпра повиринали малії діти, сміючись (Шевченко 1949: 83).

Обставинне значення дієприслівника сміючись закріплено в словосполученні з дієсловами мовлення (*говорити, казати, розказувати*), оскільки сам процес мовлення часто супроводять сміхом. Часте вживання з такими дієсловами-присудками спонукає до того, що навіть поза контекстом дієприслівник сміючись сприймається не як дія предмета, а як обставина, близька за змістом до обставин на кшталт *зі сміхом, жартома*. Внаслідок цього дієприслівник сміючись, як і низка інших, переходить у категорію прислівників й адвербіалізується порівняно більшою мірою, ніж інші, що частіше вживаються в предикативному значенні. За частого обставинного вживання слабшає або й зовсім втрачається відчуття предикативних відношень дієприслівника, особливо в поєднанні з дієсловами-присудками руху: Підійшли, огиноючись, із передньої парти чоловіки (Головко 1949: 60).

А добре б – дознатись: що то каже скотина, як іде ревучи з поля додому? (Мирний 1949: 48). Тут *ревучи* передає постійну ознаку руху скотини, і природно, що дієприслівник не виявляє часової співвіднесеності й адвербіалізується навіть у поєднанні з іншими дієсловами-присудками. Водночас цей же дієприслівник може набувати предикативного значення, наприклад:

Фельдшер викотився з лав перед Чубенкові очі, впав, потім став рачки, мов хотів завити на сонце, і нарешті підвівся на рівні, тримаючись за вибите око, закривавлений, ревучи від болю (Яновський 1961: 286).

Про те, що втрата дієслівних властивостей предикативності у випадках адвербіалізації дієприслівників супроводиться відповідними відтінками порушень у семантиці, свідчить можливість заміни адвербіалізованих дієприслівників близькими за змістом прислівниками: *похнюпившись* – *похмуро*, *виструнчившись* – *струнко*, *сміючись* – *жартома* та семантична відповідність із віддієслівними іменниками в ролі обставин: *невгаваючи* – *без увагу*, *не поспішаючи* – *без поспіху*, *не вагаючись* – *без вагання*.

Приклади вживання дієприслівників у ролі обставин-прислівників трапляються частіше в тих творах, що відображають розмовну мову, наприклад:

Підеш собі, зажурившись.

Гаєм по долині (Шевченко 1949: 492);

Так як жила плачучи, так і вмерла плачучи (Вовчок 1949: 31).

Але Хо не помічав того: він сидів, замислившись, з радісною усмішкою на устах, з надією в серці (Коцюбинський 1950: 175).

Дівчина опустила на землю і порякувала тихо й усе прислухаючись (Головко 1949: 140).

Грамотичне й інтонаційне відокремлення є способом виявлення предикативних відношень, у першу чергу, відношень до суб'єкта дії та інших дієслівних властивостей дієприслівників. Однак часто нелегко встановити тип і характер вживання дієприслівників, оскільки вони виконують у мові різноманітні функції і демонструють різний ступінь узагальнення обставинних відношень між діями предмета. Так, наприклад, не підлягають повній адвербіалізації дієприслівники зі значенням сприймання: *дивлячись*, *вдивляючись*, *вслухаючись*, хоч вони часто виступають як дієслова-присудки на позначення мовлення, емоцій, внутрішнього стану, наприклад:

Мотря, дивлячись на його та згадавши давнє, тихо плакала... (Мирний 1949: 64);

Чубенко мовчав, дивлячись кожному в вічі (Яновський 1961: 286).

Інші дієприслівники в поєднанні з дієсловами-присудками мовлення, сприймання та конкретної дії виявляють значно більшу предикативність, ніж дієприслівник *дивлячись*. Це підтверджує можливість заміни таких дієприслівників особовим дієсловом чи підрядним реченням:

“Як хочеться побачити сонце!” – прошепотів він, ще дужче затискуючи рану рукою, ще важче спираючись на гвинтівку (Яновський 1961: 286);

Зінька взяла кухоль і, обхлюпоючи руки над цеберкою, сказала через плече... (Головко 1949: 140).

При дієслові-присудку *стояти* та подібних, що виражають існування предмета в певному положенні, дієприслівник *дивлячись* виявляє порівняно більшу предикативність, ніж при розглянутих попереду дієсловах-присудках мовлення, наприклад:

Панас мовчки стояв, дивлячись кудись у небесний простір (Яновський 1961: 253).

Перетворення цього дієприслівника на дієслово не порушує змісту речення: *стояв і дивився кудись ...* Однак більшість дієприслівників виявляють обставинне значення переважно в поєднанні з дієсловами-присудками, що позначають буття в певному положенні: *стояти, висісти, лежати* і т.д.

Глибоким ровом обкопана лежить, розпластавшись, князівська земля... (Головко 1949: 229);

На сірому піску між шелюгами, розкинувши руки, лежав нерухомий, чорний, хрестом... (Головко 1949: 90);

Тільки Лиско лежить коло дверей, простягнувши передні лапи, положивши на них голову (Яновський 1961: 54).

Коли дієприслівник виражає положення або внутрішній стан предмета, адвербіалізація його не залежить від позиції в реченні, хоча частіше такі дієприслівники розташовані в кінці речення після дієслова-присудка, наприклад:

Потому знову вкладався і лежав причаївшись (Коцюбинський 1948: 18).

Порівняй також: Сопучи і надувшись, він засів за рибу і плямак губами, і сьорбав юшку так голосно, наче хотів заглушити жінчине голосіння (Коцюбинський 1948: 18).

У випадках, коли дієприслівник стоїть у кінці речення після дієслова-присудка, відокремлення відсутні.

Вирішальним під час оцінки ступеня адвербіалізації дієприслівника є його семантика та семантика дієслова-присудка. Коли дієприслівник і дієслово-присудок називають конкретні дії предмета, адвербіалізація полягатиме в реалізації обставинного зв'язку між цими діями. Це, так би мовити, неповний ступінь адвербіалізації дієприслівника. Коли ж дієприслівник не виражає процесу окремої дії, а вказує на обставину прояву іншої дії, маємо повністю адвербіалізовану форму.

Предикативні дієприслівники

Тільки тішила Христа, обнявши за плечі подругу (Головко 1949: 76);

...а Данило солодко заснув, попискуючи вві сні, як щеня (Яновський 1961: 263).

Адвербіалізовані дієприслівники

Сум стояв в хаті, обнявшись з тишею (Коцюбинський 1948: 19);

І тільки Давид за ворота вийшов, назустріч дві постаті, обнявшись, плели кренделі по грязюці ногами (Головко 1949: 94);

В хаті, розкидавшись, спить дочка... (Стельмах 1952: 46);

Потім і поснули обоє отак – рук не розмикаючи (Головко 1949: 194).

При дієслові-присудку зі значенням *бити* дієприслівники, як правило, визначають супровідні до присудка дії, наприклад:

Через ворота вони схопились в люті обійми, підважуючи один одного, перетискаючи тіло і дерево (Стельмах 1952: 19).

Часто при цьому присудку виступає повністю адвербіалізований дієприслівник *не цілячись*: Чубенко помалу розстебнув кобуру, витяг зброю і, не цілячись, поклав фельдшера наповал ... (Яновський 1961: 286); Давно-давно минули ті часи, коли він стріляв по ворогові, не цілячись (Гончар 1947: 101).

У словосполученнях із дієсловами руху часто використовують адвербіалізовані дієприслівники способу дії, що визначають положення предмета, зумовлене його внутрішнім станом, наприклад:

Парубок, згинаючись, витягає з куців човен ... (Стельмах 1952: 57); Денисенко, горблячись, важко пішов до брочки ... (Стельмах 1952: 44); Марія ворухнула коромислами брів і повернулася, потім вийшла, пружко вигнувшись у стані, – знала, що дивиться (Головко 1949: 103).

У складі адвербіалізованих дієприслівників чимало форм із часткою *-сь*. Очевидно, відсутність перехідності сприяє адвербіалізації дієприслівників.

Значну групу дієприслівників зі значенням способу дії при дієсловах-присудках руху становлять ті, що виражають супровідні дії предмета, породжені основною дією, наприклад:

... іде дощ краплистий, збиваючи легенький пил і паруючи ... (Яновський 1961: 259); Бігла, падаючи, прориваючи куці, і кричала щось у нестямі (Головко 1949: 190).

Близьку до вже розглянутої групи становлять дієприслівники, що визначають відтінок дії присудка, наприклад:

Пішла швидко, аж підбігаючи іноді (Головко 1949: 114);

Тільки налякані діти плакали в кутку, хлипаючи все голосніше... (Коцюбинський 1948: 148);

Та й побігли до верб, один одного випереджаючи (Мирний 1949: 57).

Окрему групу становлять дієприслівники, що при дієсловах-присудках руху вказують на зміни в самому предметі. Здебільшого такі дієприслівники виражають внутрішній стан предмета, наприклад:

За командиром пройшли тим місцем донбасівці, не пізнаючи один одного, обгортаючись красою й міццю, молодшаючи й забуваючи рани (Яновський 1961: 286);

Степан підтягне пальцями чорний ніздрюватий гніт, об русявий чуб витре руку і, споважнівши, рівно йде за поріг (Стельмах 1952: 5).

Проте разом із зазначеними дієсловами руху, при яких досить часто вживають адвербіалізовані дієприслівники та дієприслівникові звороти зі значенням способу дії, широко використовують дієприслівники предикативного значення. Такі дієприслівники позначають конкретні дії предмета, наприклад:

Давид ходив по двору, оглядав стіни, про себе щось розраховуючи (Головко 1949: 14);

На переправі стояли прикордонники, перевіряючи документи бійців і окремих команд, що наздоганяли фронт (Гончар 1947: 15).

Нерідко буває досить важко визначити, у якому значенні функціонує дієприслівник: як предикативна форма чи як обставинна, адже тут відчутні і предикативні відношення, і обставинні. Все залежить від контексту, з якого видно,

чи виражає дієприслівник окрему конкретну або внутрішню дію суб'єкта, чи лише ознаку, відтінок дії присудка, положення предмета, стан його чи зміни в самому предметі. Дії, названі предикативним дієприслівником і присудком, насправді реальні й здійснювані суб'єктом активно, тоді як при вживанні адвербіалізованого дієприслівника реальною сприймається лише дія присудка, що відбувається з певним відтінком, у визначений спосіб, за конкретних обставин, у відповідному положенні предмета чи за станом, зазначеним у дієприслівнику, наприклад:

– Летить! – вигукнув він, а сам уже лежав, припавши до землі, як осінній лист (Гончар 1947: 112).

Значення обставини способу дії дієприслівники часто проявляють при запереченні. Зазвичай вони виявляють це значення тоді, коли заперечується не відношення до предмета-суб'єкта, а відсутність дії, зазначеної в дієприслівнику, під час прояву дії присудка. Визначена за допомогою заперечної частки відсутність дієприслівникової дії сприймається як обставина дії присудка, наприклад:

І много червоних не лічачи набрати,

Дорогії сукна не мірячи почитати.

Її очі, не змигаючи, дивились в його очі... (Коцюбинський 1950: 354);

Ілько, не випрягаючи, поставив коні до ясел, що біля повітки на дворі стояли (Головко 1949: 25);

Під час бою там, у порту, бив по них не вагаючись (Гончар 1947: 41).

Але дієприслівники із заперечною часткою, як правило, підпорядковані загальним закономірностям адвербіалізації. Повністю адвербіалізуються одиничні, часто вживані форми, що набувають обставинного значення, наприклад:

Хоч би нагодував хто скотину.

– Що ж вона винна... Стоїть бідна, не ївши, не пивши... (Коцюбинський 1948: 53);

Ось він підіймає ворота, просувається на подвір'я, і, не кваплячись, суне до дровітні своє важкувате тіло (Стельмах 1952: 35);

– А де моя Устина? І вона ізучилась бігати, не питаючись? (Вовчок 1949: 104);

Це ж не день, не ніч гулятимуть, а тиждень цілий, не одриваючись питимуть (Головко 1949: 25);

Не лякає її ні хурделиця, ні темрява – не присідаючи йтиме всю ніч (Гончар 1957: 3);

... Уся купа побігла, як отара овець, побігла щосили, не оглядаючись, тікаючи від смерті (Яновський 1961: 254).

Будь-яке залежне слово при дієприслівнику, навіть частка, підсилює його предикативність:

... Юхим швидко, навіть не цілячись, випалив у нього ... (Головко 1949: 184).

Порівняй ще:

Перший Гнида-син підписав, навіть не читаючи (Головко 1949: 60).

Дієприслівники з часткою не вказують на заперечний характер відношень дії до суб'єкта-підмета. Їхнє вживання нічим не відрізняється від предикативно вжитих дієприслівників і можна замінити на дієслово, наприклад:

Та Чубенко стояв і стояв, не кажучи й слова, не роблячи й руху, сосни в його очах поверталися догори окоренками ... (Яновський 1961: 286).

Відомо, що дієприслівник, часто вживаний з обставинним значенням, здебільшого адвербіалізується в простому реченні з одним дієсловом-присудком; предикативне значення частіше проявляють дієприслівники в реченні складному чи ускладненому однорідними присудками, наприклад:

Він говорив не поспішаючи, з крижаним спокоєм... (Головко 1949: 171);

Тіпнувся й Юхим, але, щоб не подати знаку, він, не поспішаючи, спершу затягся цигаркою – раз, удруге, потім потушив її в себе на долоні й тоді вже спитав ... (Головко 1949: 116);

Прадід Данило пив чарку, сонце заходило, не поспішаючи, морем пливла навантажена шхуна ... (Яновський 1961: 263);

За тим, не поспішаючи і все з тою ж презирливою посмішкою на губах, витяг папірця, розгорнув його поволі і став щось у ньому розбирати (Головко 1949: 171).

Зазвичай, омонімічними будуть дієприслівник і прислівник *стоячи* і подібні:

Деякі присіли на буреломі, деякі слухали стоячи (Гончар 1947: 78);

Він стояв, затиснувши рану рукою, і темрява була жорстока, він не кликав і не стогнав, він умирав стоячи – і він не знав, що так умирають у легендах (Яновський 1961: 9);

Він був зовсім молодий боєць, і дівчата ще було смикали його жартома за вуха, а ось стояв і вмирав насправжки, як повний парубок, як воїн революції, вмирав під Перекопом, стоячи в гнилому морі – Сиваші (Яновський 1961: 9).

Навіть одинично вжитий дієприслівник може виконувати функції дієслівної форми або виступати в ролі прислівника:

Промовила дівчинонька,

А тобі напасть,

Хто шуткуючи кохає,

Бог щастя не дасть ... (Глібов 1927: 106);

Виносиш їм останній хліб, а за душу тремтиш, щоб, шуткуючи, не розміняли її (Стельмах 1952: 41).

У дослідженнях (1, 4, 5) зазначено, що в процес адвербіалізації більш активно залучено дієприслівники від дієслів недоконаного виду, ніж від дієслів доконаного виду. Це зумовлено тим, що хоча дієприслівники самотійно не виражають часових значень, – час дії дієприслівника визначено відносно часу присудка. У дієприслівниках вияв предикативності опосередкований зв'язком із присудком: форма доконаного виду містить вказівку на завершеність дії, тобто на її закінченість відносно часу мовлення. У такий спосіб ця ознака предикативності більш відчутна в дієприслівниках від дієслів доконаного виду. Відомо, що виразніші ознаки предикативності стримують процес адвербіалізації, оскільки вони спричиняють частіше вживання форм у предикативному значенні. До того ж в українській мові творення дієприслівників від дієслів доконаного виду пов'язуємо із предикативною формою дієслова минулого часу чоловічого роду: прочитав – прочитавши. Отож предикативність дієприслівника від дієслів

доконаного виду може підсилюватися також тим, що ця форма має вихідну предикативну форму минулого часу. При творенні дієприслівників від дієслів недоконаного виду такої закінченої вихідної форми не спостерігаємо. Їхнє утворення мотивоване основою форми третьої особи множини теперішнього часу.

Проте й серед форм недоконаного і доконаного виду в сучасній українській мові не спостерігаємо дієприслівників, які б адвербіалізувалися настільки, щоб можна було говорити про втрату ними зв'язку з дієслівними формами, як це бачимо в прислівниках, утворених від ряду іменних форм. У дієприслівниках відбувся своєрідний процес адвербіалізації – узагальнення обставинної залежності між діями предмета, і лише окремі форми в певних семантико-синтаксичних умовах повністю адвербіалізуються, перетворюючись у прислівники. Це зумовлено, як вже було зазначено, відповідними зрушеннями в семантиці дієприслівника: втратою значення активної дії предмета, часової співвіднесеності і набуттям змісту обставинного означення дії присудка.

Проте іноді дієприслівник вживають не для позначення реально здійснюваної дії предмета, а лише для узагальненого визначення часу, протягом якого може відбуватися інша дія, наприклад:

Не зазнаєш того щастя дитиною, не зазнаєш його і виріши (Коцюбинський 1950: 38).

І хоч ознаки вживання дієприслівників для позначення обставин часу не завжди виразні, можливе подвійне тлумачення таких дієприслівників – як зі значенням часу, так і способу дії – можна спостерігати, що в окремих контекстах дієприслівник таки визначає обставину способу дії, а в інших його доцільніше розглядати як обставину часу. Так, у реченні дієприслівник *йдучи* може мати значення і обставини часу – *під час ходьби, в дорозі*, і значення обставини способу дії – на ходу, наприклад:

Оце *йдучи* розглядали навколо й на кожному кроці приміряли до дійсності Цигуліні доводи та зауваження (Головко 1949: 272);

Співають *ідучи* дівчата,

А матері вечерять ждуть (Шевченко 1949: 338).

Дієприслівник *ідучи* сприймається не як обставина способу дії, а виразніше осмислюється як обставина часу: співають, коли ідуть; співають у той час, як ідуть, співають у дорозі і т.ін.

У словосполученні *співають ідучи* дієприслівник *ідучи* не відповідає на запитання як, яким способом, що можливо в таких теоретично утворених конструкціях: *співають затихаючи; співають сумуючи; співають радіючи*.

Про повний ступінь адвербіалізації дієприслівника *ідучи* в наведених прикладах свідчить про неможливість перетворення його в дієслово, що поєднувалося б з попереднім присудком *співають* за допомогою сполучника *і*. У цьому випадку не акцентовано увагу на активності вияву дії *ідучи*. У наведеному сполученні *співають ідучи*, на нашу думку, дієприслівник позначає не граматичну дію, а обставину часу дії *співають*. Під обставиною часу розуміємо не лише назву якогось відрізка часу, а й назву дії, пов'язаної з певним часовим моментом, яка триває певний проміжок часу, під час якого відбувається інша дія, названа

присудком. Більш виразного значення обставини часу дієприслівник набуває в такому реченні:

Вставало сонце з-за могили,
Раділи люди, встаючи... (Шевченко 1949: 336).

Вживання дієприслівника в значенні обставини часу часто спостерігаємо в творах М. Вовчка, наприклад:

Тільки одного разу чи не злічив добре беручи, чи загубив якомсь везучи наймит, а хазяїн не долічивсь свого ліку і зняв бучу: узвав і злодієм, й пройдисвітом ... (Вовчок 1949: 53).

Найчастіше в значенні прислівників часу виступають такі дієприслівники, що позначають дії, пов'язані з певним часовим поняттям (пора року, частина дня, час дороги, роботи, вік тощо), наприклад:

Що, дівуючи, придбала Мотря, то все позношувала... (Мирний 1949: 46);
– Що завтра буде? ... – кожен думав, лягаючи (Мирний 1949: 95).

Часової відповідності дій у разі вживання таких адвербіалізованих дієприслівників не спостерігаємо. Навіть у межах творчості одного автора, один і той самий дієприслівник може виявляти різний ступінь адвербіалізації залежно від функції: виражати як обставинне значення способу дії, так і значення, близьке до обставини часу:

Але й повечерявши, не загасив ще лампи він (Головко 1949: 41);

І за вечерею, і повечерявши, – обсівшись біля припічку, щоб курити в піч, гуторили допізна чоловіки про се, про те (Головко 1949: 193).

Проте в цього ж автора той самий дієприслівник в іншому контексті виступає вже з більш виразним предикативним значенням, наприклад:

Тепер вечорами, як верталися з поля, то, повечерявши, – дарма, що й завтра як світ іти на поле, – не лягали спати, а виходили за ворота й допізна сиділи на колодках... (Головко 1949: 48).

Але адвербіалізація дієприслівників зі значенням обставини часу охоплює меншу кількість форм і виявляється не так виразно, як адвербіалізація дієприслівників зі значенням способу дії.

Адвербіалізований дієприслівник зі значенням способу дії функціонує як постійна ознака предмета, трансформуючись з ознаки предмета в ознаку дії, наприклад:

Авжеж старії люди охаючи йдуть на роботу (Вовчок 1949: 65);

Люди прокидались і лягали плачучи і проклинаючи (Вовчок 1949: 109).

Часто трапляються приклади адвербіалізованих дієприслівників у творах Т. Г. Шевченка:

Не так тії вороги,

Як добрії люди –

І окрадутъ жалкуючи

Плачучи осудять ... (Шевченко 1949: 440);

Скотина

Іде пасучися, рядком

Ідуть за нею батько й мати ... (Шевченко 1949: 56).

Спостереження над адвербіалізованими дієприслівниками дають підставу вважати, що перехід до категорії прислівників властивий лише окремим дієприслівникам і має семантико-синтаксичну основу.

У таких випадках, коли названа дієприслівником реальна дія суб'єкта, процес адвербіалізації неповний, дієприслівник зберігає свої предикативні ознаки і дієслівні властивості. Якщо ж дієприслівник називає не реальну дію предмета, а те положення, що властиве йому при вияві іншої дії, відтінок чи час тривання цієї дії, можна говорити про вищий ступінь адвербіалізації, перехід у категорію прислівників і відсутність підстав для граматичного відокремлення. Досить часто ознаки вияву прислівникового значення в дієприслівниках сучасної мови явно не виразні, що становить причину й досі ще остаточно не розв'язаного питання про пунктуацію при дієприслівниках з обставинним значенням, особливо при одиничному їхньому вживанні. Позиція в кінці речення після дієслова-присудка є своєрідною вказівкою про адвербіалізацію дієприслівника, однак остаточно питання пунктуації цим не розв'язано, бо на такому місці в реченні може стояти і предикативний дієприслівник.

Основну роль під час визначення ступеню адвербіалізації дієприслівника, його переходу в прислівник відіграє семантика дієприслівника і дієслова-присудка, характер відношень названих дій між собою і до суб'єкта, що встановлюються не в окремо взятій формі, а із контексту.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, вважаємо, що адвербіалізація певного ступеня в цілому не властива дієприслівникам сучасної мови, оскільки при їх вживанні виражено обставинні відношення між діями суб'єкта, але ж дієприслівники при цьому не втрачають зв'язку з дієсловом, своїх дієслівних значень, предикативності, а як категорія збагачують систему дієслова. Тому властивий предикативним дієприслівникам у цілому ступінь адвербіалізації варто розглядати як неповний. Більш повний ступінь адвербіалізації дієприслівників виявлено при тих зрушеннях у семантиці форми, коли вона не виражає реальної дії суб'єкта, втрачає в певних синтаксичних умовах граматичні значення дієслова і переходить в категорію прислівників.

Повна адвербіалізація, перехід окремих дієприслівникових форм у прислівники обумовлений:

- семантикою дієслова-присудка, що потребує уточнення змісту через визначення обставин і відтінків вияву дії чи стану суб'єкта;
- семантикою дієприслівника, що визначає дію, часто або постійно пов'язану у своєму вияві з іншою дією або породжену виявом дії присудка;
- частотністю вживання дієприслівника не в предикативному, а в обставинному значенні;
- утворенням при називанні дій суб'єкта на основі реального зв'язку між діями предмета (сталого виразу – словосполучення дієприслівника з дієсловом-присудком).

Розглянувши мовознавчу літературу про граматичні форми дієприслівників та їхні синтаксичні функції, приходимо до висновку, що в сучасній граматиці й досі недостатньо висвітлено розбіжності в частиномовному трактуванні цих одиниць;

не існує комплексного дослідження певної системи; змішуються семантичний і синтаксичний підходи, морфологічні і синтаксичні ознаки. На сьогодні україністика потребує комплексного дослідження про перехід дієприслівників до лексико-граматичного класу прислівників. У цьому і полягає перспектива подальшого дослідження дієприслівників.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Література

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. (ред.), Загнітко А. П., Соколова С. О. *Граматика сучасної української літературної мови*. Морфологія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 749 с.
2. Гінзбург М. Класифікування та гармонізування понять, пов'язаних з процесами. *Проблеми української термінології*: збірник наукових праць XVI Міжнародної наукової конференції «СловоСвіт 2020» (1–3 жовтня 2020 р.). Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. С. 3–18.
3. Гінзбург М. Пропозиції щодо запровадження в українське мовознавство концепції мішаних частин мови. *LANGUAGE: Codification Competence Communication*. 2021. № 1(4). С. 7–29. DOI: 10.24025/2707-0573.1(4).2021.231684.
4. Городенська К. Г. Граматичний стандарт української літературної мови і сучасна практика. *Граматичні студії*. 2017. С. 17–21.
5. Загнітко А. П. *Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки*. Донецьк : ДонНУ, 2014. 464 с.
6. Ярошевич І. Дієприкметник і дієприслівник в українській мові: поняттєво-термінологічний аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Проблеми української термінології*. 2010. № 676. С. 86–89.

Використані джерела:

1. Вовчок Марко. *Вибрані твори*. К. : Держлітвидав, 1949.
2. Глібов Я. *Твори*. ДВУ, Х., 1927.
3. Головка А. *Бур'ян*. К. : Держлітвидав, 1949
4. Головка А. *Мати*. К. : Держлітвидав, 1949.
5. Гончар О. *Вітчизна*. К., 1957.
6. Гончар О. *Прапорносці*. К., 1947.
7. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. *Твори*. П, ДВУ, Х., 1929. Т.1.
8. Коцюбинський М. *Вибрані твори*. 1950. Т. 1.
9. Коцюбинський М. *Твори*. К., 1948. Т.2.
10. Мирний Панас. *Вибрані твори*. К. : Держвидав, 1949. Т. П.
11. Стельмах М. *Кров людська – не водиця*. К., 1952.
12. Шевченко Т.Г. *Повна збірка творів в 3-х томах*. ДВХЛ. К. : 1949. Т.1.
13. Яновський Ю. *Твори*. К., 1961. Т. 1.

References

1. Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H. (Eds.), Zahnitko, A. P., Sokolova, S. O. (2017). *Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia [Grammar of the Modern Ukrainian Literary Language. Morphology]*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. [In Ukrainian].

2. Hinzburh, M. (2020). Klasyfikuvannia ta harmonizuvannia poniat, poviazanykh z protsesamy [Classification and Harmonisation of Process-Related Concepts]. *Problemy ukrainskoi terminolohii: zbirnyk naukovykh prats XVI Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii "SlovoSvit 2020"*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, pp. 3–18. [In Ukrainian].
3. Hinzburh, M. (2021). Proponovy shchodo zaprovadzhennia v ukrainske movoznavstvo kontseptsii mishanykh chastyn movy [Proposals for the introduction of the concept of mixed parts of speech into Ukrainian linguistics]. *LANGUAGE: Codification Competence Communication*, 1(4), 7–29. [https://doi.org/10.24025/2707-0573.1\(4\).2021.231684](https://doi.org/10.24025/2707-0573.1(4).2021.231684) [In Ukrainian].
4. Horodenska, K. H. (2017). Hramatychnyi standart ukrainskoi literaturnoi movy i suchasna praktyka [The grammatical standard of the Ukrainian literary language and contemporary practice]. *Hramatychni studii*, 17–21. [In Ukrainian].
5. Zahnitko, A. P. (2014). *Suchasna linhvistyka: pohliady ta otsinky [Modern Linguistics: Perspectives and Assessments.]*. Donetsk: DonNU. [In Ukrainian].
6. Yaroshevyh, I. (2010). Diieprykmetnyk i diiepryslivnyk v ukrainskii movi: poniattievo-terminolohichniy aspekt [The Participle and the Adverbial Participle in the Ukrainian Language: A Conceptual and Terminological Aspect.]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. Seriya: *Problemy ukrainskoi terminolohii*, 676, 86–89. [In Ukrainian].

Sources

1. Vovchok, Marko. (1949). *Vybrani tvory [Selected Works]*. Kyiv: Derzhlitvydav. [In Ukrainian].
2. Hlibov, Ya. (1927). *Tvory [Works]*. DVU, Kharkiv. [In Ukrainian].
3. Holovko, A. (1949). *Burian [Weed]*. Kyiv: Derzhlitvydav. [In Ukrainian].
4. Holovko, A. (1949). *Maty [Mother]*. Kyiv: Derzhlitvydav. [In Ukrainian].
5. Honchar, O. (1957). *Vitchyzna [Motherland]*. Kyiv. [In Ukrainian].
6. Honchar, O. (1947). *Praporonostsi [The Standard-bearers]*. Kyiv. [In Ukrainian].
7. Kvitka-Osnovianenko, H.F. (1929). *Tvory [Works]*. Vol. 1. DVU, Kharkiv. [In Ukrainian].
8. Kotsiubynskyi, M. (1950). *Vybrani tvory [Selected Works]*. Vol. 1. [In Ukrainian].
9. Kotsiubynskyi, M. (1948). *Tvory [Works]*. Vol. 2. Kyiv. [In Ukrainian].
10. Myrnyi, Panas. (1949). *Vybrani tvory [Selected Works]*. Vol. 5. Kyiv: Derzhvydav. [In Ukrainian].
11. Stelmakh, M. (1952). *Krov liudska ne vodytsia [Human Blood Is Not Water]*. Kyiv. [In Ukrainian].
12. Shevchenko, T.H. (1949). *Povna zbirka tvoriv v 3-kh tomakh [Complete Collection of Works in 3 Volumes]*. Vol. 1. DVKhL. Kyiv. [In Ukrainian].
13. Ianovskyi, Yu. (1961). *Tvory [Works]*. Vol. 1. Kyiv. [In Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 12.09.2025

Дата надходження після доопрацювання: 12.02.2026

Дата затвердження редакцією: 20.03.2026

FEATURES OF THE PROCESS OF ADVERBIALIZATION OF VERBAL ADVERBS

Larysa Azarova

Department of Linguistics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, Ukraine.

Abstract

Background: Modern linguistics has made significant and indisputable achievements in the study of adverbs and their functions in the Ukrainian language. However, there are still differences in views on adverbs and their functions in a sentence; the functions of adverbs in a sentence are still

not sufficiently covered. When considering them, there is no clear system – semantic and syntactic approaches, morphological and syntactic features are mixed. This emphasizes the need for further research into the derivational processes of adverbs.

Purpose: The purpose of this article is to examine two stages of adverbialization characteristic of the adverbial participle, namely: the acquisition of immutability and the preservation of the syntactic connections of the original verb, and the loss of the adverbial participle's combinatorial possibilities and its ability to combine with dependent words. The following tasks are subordinate to its implementation: 1) to analyze the stages of adverbialization of the adverbial participle; 2) to trace the acquisition of immutability and preservation of syntactic connections of the original verb; 3) to characterize the loss of the adverbial participle of its combinatorial possibilities and ability to combine with dependent words.

Results: Adverbialization of a certain degree is generally not characteristic of adverbs in modern language, since their use expresses circumstantial relationships between the actions of the subject, but adverbs do not lose their connection with the verb, their verbal meanings, or their predicativity, and as a category they enrich the verb system. Therefore, the degree of adverbialization characteristic of predicative adverbs should be considered incomplete. A more complete degree of adverbialization of adverbs is evident in those shifts in the semantics of the form when it does not express the real action of the subject, loses the grammatical meaning of the verb in certain syntactic conditions, and moves into the category of adverbs.

Discussion: Complete adverbialization, the transition of individual adverbial forms into adverbs is determined by:

- the semantics of the predicate verb, which requires clarification of the meaning through the definition of circumstances and nuances of the manifestation of the action or state of the subject;
- the semantics of the adverbial participle, which defines an action that is often or constantly connected in its manifestation with another action, or generated by the manifestation of the predicate action;
- the frequency of use of the adverbial participle not in a predicative but in a circumstantial sense;
- formation when naming the actions of the subject based on the real connection between the actions of the object (a fixed expression – a phrase of a gerund with a predicate verb).

Keywords: adverbialization, adverbial participle, verb, predicativity, syntactic relations, circumstantial relations, adverb, subordinate circumstantial clause, combinatorial possibilities.

Vitae

Larysa Azarova is a Doctor of Philology, professor, and head of the Department of Linguistics at Vinnitsa National Technical University. Her research interests include derivational morphology at the synchronic and diachronic levels, scientific and technical terminology, term formation, lexicology, and vocabulary.

Correspondence: azarova.larusa@gmail.com

Received: 12.09.2025

Received in revised form: 12.02.2026

Accepted: 20.03.2026